

*Нікітіна Н. П.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов,**ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»*

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ БІЛІНГВАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті відображено можливості технології міжкультурного навчання для формування міжкультурної компетенції білінгвістичної особистості.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетенція, соціалізація, білінгвістична особистість, міжкультурне навчання.

Постановка проблеми. Сучасний світ все більше набуває глобалізаційного характеру існування. Однією із сутнісних характеристик глобалізації є перетин життєвих смислів як окремих людей, так і цивілізацій. Саме в цивілізованому вимірі особливого статусу набувають ті зміни, основою яких є міжкультурна комунікація, адже потреба народів у культурному порозумінні, прагненні пізнати духовний світ одне одного, динаміка й суперечливість соціального розвитку призводять до інтенсифікації комунікативних процесів, що набувають системного характеру. Це зумовлює все більше значення дослідження комунікації.

Дослідники вказують насамперед на зміну статусу навчальної дисципліни «Іноземна мова» з погляду її культурологічної функції, оскільки мова – не тільки «джерело комунікативної діяльності, а й засіб пізнання, формування, передачі думки, вираження почуттів, емоційних станів людини, засіб реалізації усіх потреб освіченого народу» [1, с. 21].

Формування міжкультурної компетенції полілінгвістичної особистості потребує відповідної організації навчального процесу. На нашу думку, такою є технологія міжкультурного навчання, яка сприяє культурознавчій соціологізації мовної освіти й формуванню міжкультурної компетенції.

Метою статті є визначення підходів до формування міжкультурної компетенції білінгвальної особистості та виявлення характерних особливостей міжкультурного навчання іноземних мов в умовах глобалізації.

Комунікативна функція мови не завжди була предметом особливої уваги у працях науковців. До початку ХХ століття інтерес до комунікативного аспекту мови був обмежений, з одного боку, дослідженнями у сфері походження соціальних норм, моралі, права й держави, з іншого – наявними засобами організації самої комунікації.

Дослідники сучасності комунікативний аспект мови часто розглядають у контексті теорії комунікації, деколи вужче – з позиції функціонування масової, крос-культурної комунікації в контексті проблем сьогодення, пов'язаних зі становленням інформаційного суспільства (Л. Губарський, В. Вергун, К. Мацик, Г. Почепцов, В. Різун та ін.).

Аналіз педагогічної, психолінгвістичної, соціолінгвістичної, лінгвокультурологічної, лінгводидактичної літера-

тури дає змогу узагальнити досвід формування полікультурної (Р. Агадулін, О. Бондаренко, Л. Галуза, А. Сущенко та ін.), міжкультурної (Е. Верещагін, Л. Гришаєва, Д. Гудков, Ю. Караулов, Ю. Сорокін та ін.), соціокультурної (І. Бім, Г. Єлізарова, Ю. Прохоров, П. Сисоєв, Г. Томахін та ін.) компетенцій, що є складовими комунікативної компетенції (Ф. Бацевич, Д. Гудков, Д. Хаймс, А. Щукін та ін.) полілінгвістичної особистості.

Проте, на думку багатьох науковців (Н. Алієва, М. Баретт, О. Грива, І. Калисецька, І. Кряж, Н. Маркова та ін.), для соціалізації білінгвальної особистості неабияке значення має сформованість міжкультурної комунікативної особистості, яка розглядається вченими як необхідна умова успішної інтеграції в поліетнічний соціум, надає можливість ефективно брати участь у процесі міжетнічної комунікації та запобігти негативним впливам процесу глобалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування вторинної мовної особистості має передбачити не тільки володіння вербальним кодом нерідної мови, уміння користуватись нею під час спілкування, а й формування картини світу у свідомості носія цієї мови як представника певного соціуму. Тому навчання має бути спрямованим не тільки на залучення особистості до концептуальної системи іншого лінгвосоціуму, а й до крос-культурного осмислення вимірів дещо різних соціокультурних спільнот. Так, на думку О. Потебні, національний (етнічний) компонент впливає не лише на формування світосприйняття, а й на сам процес розгортання думки. Людина, яка говорить двома мовами, здійснюючи перехід від однієї до іншої, змінює разом з цим характер і напрям розгортання своєї думки, причому так, що зусилля її волі лише змінює колію думки, а на подальше її спрямування впливає лише опосередковано [2, с. 260].

Більшого значення набуває прагматична функція мови. Мову розглядають як засіб комунікації. Пріоритетними стають досвід, знання, уміння й навички, а також мотиви тих, хто вивчає мову. Мову почали вивчати не для оволодіння її системою, а заради умінь використовувати в повсякденних ситуаціях спілкування. Саме ця особливість стала предметом наукових дискусій навколо проблеми взаємопов'язаного навчання мови та культури. Окрім того, не менш важливим стала дилема: на чому треба робити більший акцент у викладанні іноземної мови – на спільностях чи розбіжностях у «своїй» і «чужій» культурах. Безпосередній зв'язок навчання іноземної мови й культури на сьогодні вже не викликає заперечень ні в лінгвістичній, ні в педагогічній сферах. Більше того, він перейшов у політичну сферу: у результаті міграції насе-

лення та виникнення мультикультурних суспільств процес навчання іноземних мов набуває іншого статусу.

Іноземна мова є одним із основних інструментів виховання особистості, що володіє загальнопланетарним мисленням. Вивчаючи іноземну мову й іншомовну культуру, студенти отримують можливість розширити свій соціокультурний простір, а також культурно самовизначитись, тобто прийти до усвідомлення себе як культурно-історичних суб'єктів у спектрі культур країни як рідної, так і вичуваної мови.

Домінує так зване динамічне розуміння культури як способу життя й системи поведінки, норм, цінностей. Динамічне поняття культури передбачає сувору стабільність культурної системи. Вона до певної міри може змінюватись і модифікуватись залежно від соціальної ситуації.

Міжкультурна комунікація – це процес взаємного зв'язку і взаємодії представників різних культур; специфічна суб'єкт-суб'єктна взаємодія, у якій відбувається обмін інформацією, досвідом, уміннями й навичками різних типів культури.

Комунікативна компетентність – це вміння використовувати мовні засоби з урахуванням національної мовної специфіки відповідно до ситуації спілкування; володіння мовленнєвими вміннями та навичками в різних видах мовленнєвої діяльності.

У процесі соціалізації відбувається не тільки залучення особистості до норм, традицій, цінностей, створених у результаті розвитку етносу в одному соціокультурному середовищі, а й вироблення умінь, навичок формування соціальних установок індивідів, що відповідають соціальним ролям.

Соціокультурна компетенція є системою взаємопов'язаних компонентів, таких як країнознавча компетенція, соціолінгвістична компетенція, лінгвокраїнознавча компетенція, котрі розглядаються в ієрархії як елементи цілого. Соціокультурна компетенція є складним словесно-несловесно-соціокультурним утворенням, без якого неможливе досягнення ефективності міжкультурного спілкування і яке виявляє себе у своєрідній єдності мови як засобу комунікації та умов комунікації: психологічних, соціальних, етнічних. Тому компоненти моделі соціокультурної компетенції істотні для практики навчання іноземної мови, оскільки предметом вивчення є не тільки іноземна мова як знакова система, а й мовленнєва діяльність, точніше, мовленнєва взаємодія з цією мовою, культура народу – носія мови, а також певні мовні, лінгвокраїнознавчі та суто країнознавчі знання.

Формування соціокультурного компоненту пов'язано з можливостями особистості засвоїти певний іншомовний код, оснований на розвитку мовного й особистого культурного досвіду, у складі якого можна виокремити ставлення індивіду до себе, світу, а також його досвід творчої діяльності. Знайомство з досягненнями культур інших країн допомагає виробити толерантне ставлення до представників інших народів і, що є важливим при порівнянні різних культур, підвищує цінність власної культурної спадщини.

Діалог культур припускає взаєморозуміння і спілкування не тільки між різними народами, а й потребує духовного зближення величезних культурних регіонів, які сформували свій комплекс відмінних рис. У зв'язку з цим особливого

сенсу набуває проблема розуміння загальнолюдських цінностей, а також відмінностей між народами та їх культурою. Нагальною стає потреба формування людини, яка не тільки володіє іноземними мовами, а й готова до цілісного сприйняття світу, його розуміння на основі культурного плюралізму й поваги до людської особистості.

Когнітивний розвиток особистості передбачає розвиток мовної свідомості, яка складається не тільки з образів свідомості, що утворюються мовними знаками рідної мови, а і їх «привласнених» іншокультурних образів, які постійно включаються у сприйняття й виробництво мовних повідомлень у процесі міжкультурного спілкування. Необхідно зазначити, що у міжкультурній комунікації відбуваються процеси, пов'язані з перетином різних ментальних просторів у їхньому колективному або індивідуальному вимірі, й що головним критерієм ідентичності є ментальність як особливий засіб світобачення та світосприйняття. Отже, залучення до іншої мовної картини світу передбачає розширення когнітивного простору через переведення ментальності в поняття й терміни іншої культури, порівняння культурних універсалій і стандартів, розвиток когнітивної здібності розуміти й засвоювати концепти іншої культури.

Принципово важливим є те, що культура розглядається не тільки як певні об'єктивно існуючі продукти інтелектуальної діяльності (твори мистецтва, книги, історичні пам'ятники тощо), а і як реальна діяльність людей у системі стосунків, які їх об'єднують. Тобто, пріоритетне завдання в навчанні іноземної мови з культурологічним спрямуванням – це залучення учнів до «мікросередовища» культури, фонових знань їхніх зарубіжних ровесників, особливостей їхньої життєдіяльності, національних традицій у їх зіставленні зі своїм національним й мовленнєвим досвідом. Цього можна досягти завдяки послідовному лінгвокраїнознавчому спрямуванню процесу навчання іноземної мови й засвоєнню учнями лексичних і фразеологічних одиниць з урахуванням національно-культурної особливості їх значень і функцій у спілкуванні, а також завдяки ознайомленню учнів зі спеціально дібраним країнознавчим матеріалом щодо своєї країни та країни, мова якої вивчається.

Іншомовна підготовка в процесі міжкультурної інтеграції потребує відповідної організації навчального процесу. Таким, на думку зарубіжних дослідників (M. Yagam, W. Nieve, G. Grosch, W. Apelt, K. Nargot, H. Fennes та ін.), є процес міжкультурного навчання.

Дослідження означеної проблеми дає змогу дійти думки, що найбільш адекватним є визначення поняття «міжкультурне навчання», надане Європейською Федерацією Інтеркультурного навчання, як «нової навчальної ситуації, під час якої учневі допомагають побачити відмінності й усвідомити їх не просто як перешкоди й відхилення від установлених норм; ситуації, де кожна культура пояснюється в контексті іншої у процесі самопізнання та розуміння під час їх взаємодії. Такий процес має втягувати учнів і розумово, і емоційно» [3, с. 64].

У межах міжкультурного підходу діє положення про те, що різні структурно споріднені або схожі культури взаємодіють. Ця риса і є характерною ознакою такого підходу. При цьому першочергової уваги заслуговує культура народу, мова якого вивчається, але значна увага приділя-

ється й вивченню особливостей рідної для учнів культури, умінню розповісти про неї за допомогою іноземної мови, а також зв'язкам, які є між двома народами та їхніми культурами. Невід'ємним елементом такого підходу є поєднання культурних особливостей народу, мова якого вивчається, та рідної для учнів культури.

Можна також погодитись з точкою зору А. Thomas, який досліджував галузь міжкультурного обміну, про те, що міжкультурне навчання означає не тільки розуміння орієнтаційної системи чужої культури, а й відображення орієнтаційної системи власної культури. А відтак, міжкультурне навчання розглядається як процес виникнення, розвитку, розуміння й прийняття відмінностей. Тільки тоді, коли відбудеться взаємодія з іншою культурою, у результаті чого реалізуються культурні відмінності, можна усвідомити власну культуру. Такий досвід надає можливість зрозуміти, що було підсвідомим, а що свідомим. Уявлення й розуміння культури тоді стає можливим, коли людина зазнає дії іншої культури. Наступним кроком у цьому процесі є не ігнорування цієї культури, яка усвідомлюється як загрозна, оскільки вона досліджує нові можливості, які не були відкриті у власній культурі [4, с. 34].

Отже, можна стверджувати, що міжкультурне навчання – це не просто взаємодія з іншою культурою, а культурний розвиток того, хто навчається, формування його міжкультурної компетенції. Процес міжкультурного навчання ґрунтується на продуктивності взаємодії з іншою культурою та усвідомленні власної, дослідженні нових шляхів співіснування і співпраці з іншими культурами. У зв'язку з тим, що міжкультурне навчання не може бути постійно й обов'язково гармонійним процесом, учителям іноземних мов навчальних закладів України необхідно звернути увагу на те, що взаємодія двох культур з різними системами цінностей часто спричиняє конфлікт. Природа цього конфлікту – в нерозв'язанні багатьох складнощів, серед них передусім треба виокремити різне ставлення до багатьох, притаманних тій чи іншій культурі цінностей. Міжкультурне навчання – процес двобічний, який потребує пізнання чужого, а, відповідно, і свого власного. Це допомагає відчутти й усвідомити чужу культурну ідентичність, а отже, краще зрозуміти і свою. Відповідно, міжкультурне навчання можна визначити як розвиток здатності учня розпізнавати іншокультурні ознаки й аналізувати їх у по-

рівнянні з рідною культурою для формування здатності до міжкультурної комунікації

Висновки. Отже, технологія міжкультурного навчання є фундаментом формування міжкультурної компетенції особистості. Подальшого пошуку потребує врахування вербально-семантичного, когнітивного, прагматичного рівнів його формування. Методичними та навчальними одиницями організації міжкультурного спілкування, які надають можливість комплексно реалізувати означені підходи й моделювання, є проблемно-тематичні комплекси, що будуються на основі проблем і проблемних питань, котрі виникають у діалозі культур країн рідної мови та мови, яка вивчається, у конкретній ситуації спілкування та які інтегруються в певні культурні, мовні й соціальні аспекти міжкультурної комунікації.

Література:

1. Васильок А.В. Професійно-педагогічна підготовка вчителів у Польщі (1988–1997 рр.) : автореф. дис. ... кан. пед. наук / А.В. Васильок. – К., 1998. – 21 с.
2. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М. : Искусство. 1976. – 260 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / пер.с англ. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Thomas A. Interkulturelles Lernen im Schulaustausch. Saarbrücken | Fort Lauderdale: Verlag Breitenbach, 1988. – 189 s.

Никитина Н. П. Межкультурная компетенция билингвистической личности: практический аспект

Аннотація. В статтю зображені можливості технології міжкультурного навчання для формування міжкультурної компетенції билингвистическої особистості.

Ключевые слова: міжкультурна комунікація, міжкультурна компетенція, соціалізація, бilingvистическа особистість, міжкультурне навчання.

Nikitina N. Bilingual intercultural competence of a person: the practical aspect

Summary. In the article there are analyzed the opportunities of the technology of intercultural training to form the bilingual intercultural competence of a person.

Key words: intercultural communication, intercultural competence, socialization, bilingual person, intercultural training.